

28 ŞUBAT POSTMODERN DARBESİNİN AKTÖRLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ*

Muhittin IŞIK¹

Öz

Ülkelerin demokratikleşme serüvenleri, tarihleri boyunca çeşitli sebeplerden dolayı zaman zaman kesintiye uğramakta ya da başka bir ifadeyle askıya alınmaktadır. Bu askıya alınış sürecinin birden çok nedeni olduğu gibi en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz ki darbelerdir. Ülkelerdeki darbeler incelendiğinde yapılan en büyük hatalardan biri, sürecin birden çok aktörü olmasına rağmen sadece silahlı kuvvetlerin aktör olarak görülmesidir. Ülkemizde yaşanan darbelerden sonra yapılan bilimsel çalışmaların bazılarında da bu hatanın tekrar edildiği saptanmıştır. Bundan dolayı bu çalışmada, yakın tarihte ülkemizde gerçekleştirilen 28 Şubat darbesi ve bu darbeye giden süreci hızlandıran tüm resmi ve gayri resmi aktörler birlikte incelenmiştir. Bu doğrultuda ordunun yanı sıra süreçte aktif rol oynayan silahsız kuvvetlerin (medya, sivil toplum kuruluşları, yargı organları, üniversiteler...) 28 Şubat sürecindeki tutumları analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında silahsız kuvvetlerin silahlı kuvvetlere açık destek vererek süreç yanlısı bir tutum sergiledikleri ve darbeyi meşrulaştırma çabasında oldukları sonucuna varılmıştır. Ancak süreçte silahsız kuvvetlerin tamamı süreci destekler mahiyette bir tutum sergilememiştir.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, Postmodern Darbe, Ordu, Medya, Sivil Toplum Kuruluşları.

Jel Kodları: P16, Z0, Z00

AN ANALYSIS ON THE ACTORS OF 28 FEBRUARY POSTMODERN COUP

Abstract

The democratization adventures of countries are occasionally interrupted or, in other words suspended for various reasons throughout their history. While there are multiple reasons for this suspension process, one of the most significant reasons is undoubtedly the coups. One of the biggest mistakes made when examining coups in countries is to see only the armed forces as actors, although there are multiple actors in the process. It has been determined that this mistake was repeated in some of the scientific studies conducted after the coups in our country. Therefore, in this study, the February 28 coup that took place recently in our country and all the official and unofficial actors that accelerated the process leading to this coup were examined together. In this regard, the attitudes of the unarmed

* “Bu çalışma “28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme” başlıklı tezden üretilmiştir.

¹ Dr., Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, E-posta: muhittin.isik.kou@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8477-4622

Atıf: Işık, M., (2024). 28 Şubat postmodern darbe sürecinin yaşanmasında rol oynayan aktörler üzerine bir analiz. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(17), 126-148.

DOI: 10.54831/vanyuyuibfd.1491880

forces (media, non-governmental organizations, judicial bodies, universities etc.) that played an active role in the process as well as the army during the February 28 process were analyzed. In the extent of the study, it was concluded that the unarmed forces exhibited a pro-process attitude by openly supporting the armed forces and tried to legitimize the coup. However, not all of the unarmed forces showed a supportive attitude towards the process.

Keywords: 28 February, Postmodern Coup, Army, Media, Non-Profit Organizations.

Jel Classification: P16, Z0, Z00.

GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası literatürde farklı şekillerde tanımlanan bir kavram olarak darbe, en geniş anlamıyla, “ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usuller kötüye kullanılarak mevcut hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işidir” (Türk Dil Kurumu, 2023). Bu tanımdan yola çıkarak demokratik siyasal kültürü tam anlamıyla kurumsallaşmamış ya da demokratik siyasal kültürleri zayıf ülkelerde darbelerin yaşandığı ileri sürülebilir. Demokrasi kültürünün mutlak surette pekişmediği ülkemizde de zaman zaman darbelere maruz kalınmıştır. Bu bağlamda 1960 sonrasında günümüze Türkiye’de ortalama 10 yılda bir askeri müdahaleyle karşılaşmıştır. Yaşanan bu anti-demokratik uygulamaların tamamı Türk siyasal hayatında derin izler bırakmış olmakla birlikte 28 Şubat’ı klasik darbelerden ayıran özgün yönlerinin olduğu söylenebilir. 28 Şubat’ta klasik darbe anlayışından farklı olarak doğrudan silahlı bir müdahale görülmemiş, rejim değişikliği olmamış, TRT basılmamış, sokağa çıkma yasağı konmamış, can kaybı yaşanmamış, anayasa değişikliğine gidilmemiş, Refah Partisi (RP) ve ardılı Fazilet Partisi (FP) dışındaki siyasi partiler kapatılmamıştır. Bu özelliklerinden dolayı “postmodern darbe” şeklinde isimlendirilen 28 Şubat’ı bir darbe olarak telakki etmeyen görüş ve iddialar da ortaya atılmıştır.

28 Şubat’ı bir darbe olarak tanımlamayan görüş ve iddialar söz konusu olsa da süreçte halkın iradesiyle iş başına gelen RP ve Doğru Yol Partisi’nden (DYP) müteşekkil Refahiyol iktidarının demokratik usullere aykırı olarak ordu tarafından istifaya zorlanması yukarıda yer verilen darbe tanımıyla birebir örtüşmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada 28 Şubat, bir “postmodern darbe süreci” olarak değerlendirilmiştir.

Derinlemesine analiz ve arşiv araştırması tekniği kullanılarak 28 Şubat’ın ana hatlarıyla ele alındığı bu çalışmanın yanıtını aradığı temel soru şudur: “Türkiye’nin postmodern darbe sürecini yaşamasında etkili olan aktörler hangileridir?”. Bu sorunun makul bir şekilde cevaplanması için ilgili aktörlerin müstakil başlıklar altında irdelenmesi gereği hâsıl olmuştur. Dahası süreç aktörlerin söylemleri ve eylemleri üzerinden cereyan ettiğinden bu aktörleri göz ardı ederek yapılacak analizin yetersiz olacağı bir gerçektir. Bu çerçevede 28 Şubat sürecinde ağırlıklı olarak ordunun ve medyanın faaliyetlerine yer veren bazı akademik araştırmaların aksine diğer aktörlerin (muhalifat partileri, bürokrasi, yargı organları, sivil toplum kuruluşları, Yüksek Öğretim Kurumu, üniversiteler) de süreçteki

rolü dikkate alınarak literatürdeki bu boşluğun önemli ölçüde doldurulmasına katkı sunulacağı düşünülmüştür.

1. 28 ŞUBAT POSTMODERN DARBESİNİN BAŞLICA AKTÖRLERİ

28 Şubat Postmodern Darbe sürecini klasik darbelerden ayıran hususlardan biri de kuşkusuz ki aktörlerin çokluğudur. Bundan dolayı süreçte tek bir aktörden ziyade farklı aktörlerin etkisi söz konusu olmuştur. Bunun yanında bazı dış aktörlerin (Amerika Birleşik Devletleri, NATO, İsrail, Avrupa Birliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi vb.) de süreci dolaylı olarak teşvik ettiği iddiası ortaya atılmışsa da söz konusu dış aktörlerin sürece etkisi çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Son tahlilde 28 Şubat sürecinin yaşanmasında etkili olan başlıca aktörler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır. Sürecin yaşanmasında rol oynayan başlıca aktörler arasında; ordu, medya, muhalefet partileri, yargı organları, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları, Yüksek Öğretim Kurumu ve üniversiteler yer almaktadır. Süreçte ordu ve medya daha etkili aktörler olduğundan çalışmada bunlara daha ayrıntılı yer verilmiştir.

1.1. Ordu

Osmanlı devletinde orduyu yönetici sınıfın bir bileşeni olarak değerlendirmek mümkündür. Osmanlı idaresinde “kalemiye” ve “ilmiye” sınıfının yanında orduyu temsil etmek üzere “seyfiye” adında bir sınıf varlık göstermiştir. İlerleyen süreçte ise yükselme döneminin ardından ordu, kendisini devletin bir bileşeni olmaktan çok devletin koruyucusu olarak telakki etmiştir. Duraklama dönemine gelindiğinde sıkça rastlanan ordunun hükümdarlara karşı ayaklanması hâli, ordunun kendisini devletin koruyucusu olarak görme çabasının bir göstergesidir. Osmanlı dönemine benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadrosuna orduyu da eklemek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede İstiklal Savaşı’nda cephelede mücadele eden komutanlar, Cumhuriyet’in kurulmasıyla mecliste faaliyette bulunmuşlardır. Ordu tek parti döneminde darbeye teşebbüs etmemiştir.

Çok partili dönemde ise darbe söyleminin büyük ölçüde sivil iktidarların ülkeyi yönetemediği ve ülkenin anarşi ortamına doğru itildiği hâllerde gündemi meşgul ettiği öne sürülmüştür (Bölügiray, 1999: 119). Türkiye’de 1945’e değin II. Dünya Savaşı’nın etkisiyle izlenen tarafsız politika sebebiyle ordu ilk başlarda devlet yönetiminde güçlü bir konumda olmamıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda savaşın ülkede meydana getirdiği krizi çözmek için ordu sürekli hazır tutulmuş ve nihayetinde İstanbul’da sıkıyönetim kararının alınmasıyla ordunun devlet idaresindeki konumu güçlendirilmiştir (Hale, 2014: 122). Ancak genel itibariyle ordunun siyasi çıkarlardan uzak ve sistemden bağımsız, tarafsız, kendi içerisinde bütüncül ve dışındaki bozulmadan bağımsız olduğu düşüncesi öne çıksa da Türkiye’de toplumsal muhalefetin yükseldiği ve siyasi krizlerin derinleştiği dönemlerde (1960, 1971, 1980, 1997) askerler, ülke yönetimine müdahale etmekten imtina etmemiştir (Özgan, 2008: 13). Burada ordunun siyasete müdahalesi kadar müdahalenin zamanlamasına da dikkat çekmek gerekmektedir. Ordunun niçin siyaset kurumuna müdahalede bulunduğuna ilişkin bir soruyu S. E. Finer: “Ordu tüm diğer sivil güçlerden yüz kez daha iyi örgütlenmiş olduğuna ve modern silahlara sahip olduğuna göre, askerlerin niçin bazen

siyasal yaşama karıştıklarını sormak yerine, niçin her zaman karışmadıklarını araştırmak daha doğru olmaz mı?" şeklindeki soruyla cevaplamıştır (Kışlalı, 2014: 308).

Öte yandan Türkiye açısından ordunun siyasete müdahalesinde başlıca dört gerekçeden söz edilebilir. Bunlardan ilki, 31 Mart Vakası'ndan başlayarak "laikliğin elden gittiği"ne yönelik iddialarla sıklıkla gündemi meşgul eden "irtica" tehlikesidir. İkinci gerekçe, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden "bölünme korkusu"dur. Üçüncü gerekçe, 12 Eylül Darbesi'nin esas gerekçesi olarak sunulan "terör ve güvenlik" hususudur. Dördüncü gerekçe, sivil iktidarın otoriter uygulamalara eğilim göstererek meşruiyetini kaybetmesine bağlanmaktadır (Güzel, 2012: 106-107). Ekonomik durum ise Türkiye'de darbe sebebi olmamakla birlikte darbeyi teşkil eden koşulların önünü açan bir etken olarak görülmüştür. Bu bağlamda darbenin esasen iktisadi sorunlardan kaynaklanmadığı da ifade edilebilir. Sivillerin sorunlarla baş edemeyeceği ve sorunlara ilişkin yeterli bilinci haiz olmadıkları fikri, darbeyi doğurmaktadır. Buna ilaveten yukarıda belirtildiği üzere bölünme korkusu ve rejim karşıtlığı, cumhuriyetin başından bugüne kadar ordunun hassas olduğu iki temel konuya tekabül etmiştir (Kışlalı, 2001: 337). Öte yandan gelişmemiş ülkelerde gerek burjuvazinin gerekse işçi sınıfının etkili olmayışı, ordunun yönetimdeki etkisini artırıcı bir faktör olarak kabul edilmektedir. Ordunun yönetim bazındaki etkisi, kriz ve geri kalmışlık durumuna koşut olarak artış göstermektedir. Böylece sivil elit kesimin zayıflığı, askeri elit kanadın öneminin artmasına yol açabilmektedir. Başka bir anlatımla, karşı koyacak ya da denge oluşturacak bir kuvvetin olmayışı, darbelere ya da militarizm odaklı yönetimlere alan açabilmektedir (Kışlalı, 2001: 67).

Bunlara ilave olarak Türkiye'de ordunun toplumun modernize edilmesi görevini de üstlendiği belirtilmelidir. Bu bakımdan toplumu modernleştirme çabası güden ordunun dünyanın gelişen teknolojisinin, ideolojilerin ve çağdaşlaşmanın dışında kalması tasavvur edilemez. Türkiye'de ordunun toplumu modernleştirme çabası değerlendirildiğinde modernizmin hem bireylerin toplumsal ilişkilerine etkisi hem de siyasi sistemle olan ilişkisi de belirlemektedir. Böylece ordunun kurguladığı modernizmin tekçi yönetim stiliyle birlikte var olmayı hedeflemiştir (Balcı, 2000: 168-170). Nitekim 27 Mayıs Darbesi'nin faili olan subayların kahir ekseriyeti çağdaş Cumhuriyet'in eğitim kurumlarında tahsil görmüş, Atatürkçü çizgiyi benimsemiştir. Dahası subaylarda Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından yönetimin liyakat sahibi olmayan kişilerin eline geçtiğine dair bir kanaat oluşmuştur. 1950'lerin ortalarında, yüksek enflasyon, siyasi istikrarsızlık vb. sebeplerden dolayı ordu içerisinde bir tedirginlik belirmiştir (Ahmad, 2016: 148-151). 1960'lı yılları önceki yıllardan ayıran özelliklerden biri de ordunun siyasetteki etkisiyle bu etkinin dış aktörlerle ve Türkiye'nin dünyadaki konumuyla olan ilişkisidir. Başka bir anlatımla Türkiye'de 1960 öncesi dönemde ordunun daha yerli ve daha mahalli bir duruşu haiz olması hem asker-sivil ilişkilerini hem de askeri müdahalelerin mahiyetini etkilemiştir (Yılmaz, 2012: 213). Cumhuriyet döneminde 1960 yılında gerçekleşen silahlı kuvvetlerin yönetime el koyma geleneği 1971, 1980 dönemlerinde sürmüştür.

Bu dönemlerin dışında konumuz açısından kilit önem arz eden 28 Şubat'ta baskın aktörün ordu olduğu ileri sürülebilir. Ancak önceki askeri müdahalelerinin tersine ordu süreci yalnız başına organize etmemiş; medya, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri, yargı organları, Yüksek Öğretim Kurumu ve üniversitelerin katkılarıyla darbeye meşruiyet kazandırılmıştır. Bu hedef doğrultusunda toplumun farklı kesimlerine irtica brifingleri verilmiş, böylelikle irtica ile özdeşleştirilen RP'ye yönelik topyekün muhalefet sürecine girilmiştir. Bu bakımdan ordu ile RP arasında ilk günlerde baş gösteren gerilimler süreç boyunca sürmüştür.

Nitekim İsrail ile Savunma Sanayi Antlaşması'nın imza aşamasında RP'yle ordu arasında gerilime tanık olunmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri nezdinde kilit öneme sahip anlaşmaya, iktidar olmadan önce İsrail ile tüm ilişkilerin sonlandırılacağını ifade eden Refah Partisi karşı durmuştur. Bu kapsamda dönemin RP'li Devlet Bakanı Abdullah Gül, "İsrail ile anlaşmanın gerçekleşmeyeceğini" açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Org. Orhan Kılıç vasıtasıyla ordunun talep ve beklentileri Bakanlar Kurulu'na iletilmiştir. Dahası ordu bununla yetinmeyip antlaşma konusundaki hassasiyetini ifade etmek amacıyla 8 Ağustos'ta Erbakan'a bir brifing vermekten imtina etmemiş, brifing üzerine Başbakan istemeden de olsa anlaşmaya razı olmuştur (Gürses, 2012: 30). RP ile ordu arasında yaşanan gerilim, İsrail ile olan Savunma Sanayi Antlaşması ile sınırlı olmamıştır. Bu çerçevede 28 Şubat sürecinde Tuğgeneral Doğu Silahçioğlu, RP'li Sultanbeyli Belediye Başkanı Ali Nabi Koçak'dan onay almaksızın, RP'ye gözdağı vermek amacıyla Sultanbeyli'ye Atatürk heykeli diktirmiştir. Bu gelişmeden rahatsızlık duyan dönemin Refah Partili Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Necati Çelik, Silahçioğlu'na "Omzu dolu silahlı adam" ifadeleriyle karşılık vermiştir. Çelik'in bu tepkisi ordu nazarında büyük öfkeye yol açmıştır (Akpınar, 2001: 165). Bunun üzerine öncesinde Sultanbeyli'ye Atatürk heykeli diktiren Silahçioğlu, bu sefer bununla yetinmeyip yine belediyeden onay almadan caddenin adını "Atatürk Bulvarı" olarak değiştirmiştir (Gürses, 2012: 38).

Öte yandan bu süreçteki Refah Partisi-ordu gerilimlerini Milli Güvenlik Kurulu üzerinden daha net okumak da mümkündür. 28 Şubat sürecinde askerin alenen nüfuz ettiği MGK'da irtica ile mücadele bağlamında bazı kararlar alınmıştır. Refahiyol hükümetine dayatılan, 18 maddeden oluşan MGK bildirisinde temelde üç tehlikenin üzerinde durulmuştur. Söz konusu tehlikelerden ilkinin devletin çok sayıda kurum ve kuruluşuna sirayet etmiş "irticai" kadrolaşma olduğu ileri sürülmüştür. Bunun ortadan kaldırılmasının yolu ordu açısından kamu kurumlarında ihraçlardan geçmekteydi. İkinci tehlike olarak "İmam Hatip Liseleri"ne işaret edilmiştir. Bu süreçte oluşturulan algıya göre şayet İmam Hatip Liseleri'nin önü alınmazsa Türkiye'de İran'a benzer bir rejim kaçınılmazdı. Tehlikelerden üçüncüsü, tarikat ve cemaatler oluşturmuştur. Bu yapıların ise din (şeriat) devleti kurma hedefini güttükleri iddia edilmiştir (Eğitim-Bir-Sen, 2014: 12). Buradan da anlaşılacağı üzere MGK bildirisi, hükümet ile ordunun ortak iradesinin ürünü değildir. Bu bildiriye ordunun sembolik bir gözdağı ve yaptırım yoluyla hükümete dayattığı görüşler toplamı olarak değerlendirmek mümkündür. Hatta bu bildirinin ordunun

tâbi olması gereken Bakanlar Kurulu'na ve parlamentoya sunulmuş bir uyarı ya da bir tehdit mahiyetinde olduğu söylenebilir (Bayramoğlu, 2007: 127). Tüm bunlar ordunun 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında Anayasa'yı da ihlal ettiğinin göstergesidir. Nitekim toplantının gündemini Cumhurbaşkanı yerine ordu belirlemiştir. Bunun yanında anayasal yönden MGK üye sıfatı bulunmayan MGK Genel Sekreteri de toplantıya katılmıştır (Erdoğan, 2012: 57). Son tahlilde 28 Şubat 1997'de takriben 9 saat (15.30-23.55) süren MGK toplantısının ertesinde yayınlanan kararlar inanç, ibadet, düşünce, ifade, basın, kılık-kıyafet hürriyetlerin sıklıkla gündeme gelmesine neden olmuştur (Öcal, 2009: 16). Yaşanan tüm gelişmeler sonucunda Başbakan Erbakan'ın ordunun taleplerine rest çekip darbeye kapı aralamak ya da Başbakan Yardımcısı Çiller'i erken seçime ikna etme çabasına girişmekten başka bir tercihi kalmamıştı (Bayramoğlu, 2007: 128). Ancak Erbakan fiili bir darbeye kapı aralamamak adına ordunun taleplerine boyun eğmek durumunda kalmıştır. Sonrasında Cumhurbaşkanı Demirel'in inisiyatifini ile iktidar değişikliği yaşanmıştır. MGK kararlarını hayata geçirmek amacıyla kur(dur)ulan, Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi'nden oluşan yeni hükümetin (ANASOL-D) ilk icraatı ise MGK kararları içerisinde yer alan 8 yıllık kesintisiz eğitim kanununu meclisten geçirmek olmuştur.

Derin yansımaları son yıllarda da hissedilen 28 Şubat Darbesi; "Türkiye'yi kim yönetiyor", "siviller mi askerler mi", "halkın iradesi ile oluşturulmuş yasama ve yürütme organı mı, yoksa atanmış askeri bürokrasi mi" şeklindeki soruları gündeme taşımış olmakla birlikte MGK'nın Bakanlar Kuruluyula olan ilişkisini tartışmalı hâle getirmiştir (Sezen, 2000: 76).

1.2. Medya

Bilindiği üzere modern devletlerde yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü bir kuvvet olarak "medya"dan söz edilmektedir. Medya sahip olduğu güç sayesinde kimi zaman algı yönetimi üreterek kimi zaman da toplum mühendisliğine başvurarak toplumu biçimlendirmekte ve manipüle etmektedir. Althusser (2014: 50-51) açısından medya, devletin ideolojik aygıtlarından (DİA) olup "Haberleşme DİA"sı içerisinde yer almaktadır.

Özelleştirme süreciyle birlikte medya, bir dönüşümden geçmiş olmakla beraber bir dizi sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda özelleştirme politikası öncesinde iş hayatında genellikle aktif rol oynamayan medya patronları özelleştirmeyle birlikte iş hayatına dâhil olmuştur. Hatta medya sahipleri özelleştirmeden kendileri için hisse talebinde bile bulunmuşlardır. Böylelikle medya aracılığıyla piyasa aktörü olmanın yolu açılmıştır (Öztürk, 2013: 221). Yaşanan tüm bu gelişmeler iş dünyasının da siyasi meselelerin dışında kalmamasına ve taraf haline gelmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, Türk siyasal yaşamında bir kırılma niteliğindeki 28 Şubat sürecini de etkilemiştir.

28 Şubat'ın ayırıcı yönlerinden birisi de özel radyo ve televizyonların yaygınlaştığı dönemde meydana gelen ilk darbe özelliğini taşımasıdır. Bu bağlamda 28 Şubat Darbesi'nin öncesinde gerçekleşen askeri müdahalelerde darbeciler iletişim ağını kontrol altına almak için TRT'yi hedef alıp

bu yöntemle iletişimi tekellerine almış ve halka hitap etmiştir. Bunun aksine 28 Şubat Darbesi'nde ise medya çeşitliliğinden dolayı darbeciler klasik yöntemi tercih etmemişlerdir. Dolayısıyla 28 Şubat'ta tek bir merkezden kontrol edilmeyecek, yönlendirme yapılamayacak denli bir medya çeşitliliği söz konusu olmuştur (Yılmaz, 2012: 229-231).

28 Şubat Darbesi'nde medya ordunun siyaseti direkt yönlendirme teşebbüsünü demokrasinin bir teminatı olarak lanse etmiştir. Bu doğrultuda medya ordunun fiili müdahalelerini kimi zaman görmezden gelmiş kimi zaman da alkışlayıp gündeme taşımıştır. Bununla da yetinmeyip kimliklerini açıklamayan bazı generallere ait ifadeleri bir muhtıra mahiyetinde kamuoyuna sunmuştur (Bayramoğlu, 2007: 99).

28 Şubat'ta Erbakan ve medya arasında Refahyol'un kuruluşundan başlayarak, nerdeyse hiç kesintiye uğramamış bir gerilim söz konusu olmuştur. Özellikle RP'nin devlet-siyaset-mafya üçlüsü arasındaki kirli ilişkileri ifşa eden Susurluk Skandalı ile ilgili basına yönelik tenkitlerin artmasıyla medyanın Refahyol'a eleştirileri daha da yoğunlaşmıştır (Akın, 2000: 98). Bu süreçte Refahyol'a karşı girilen toplumsal muhalefetin başını medyanın çektiği ileri sürülebilir. Bu doğrultuda medya süreç boyunca Refahyol'u yakın merceğe almıştır. Hatta büyük medya kuruluşlarının neredeyse tümü devletin temel kurumlarıyla birlikte hareket ederek hükümetin karşısında yer almışlardır (Akpınar, 2001: 133-134).

Öte yandan RP'nin koalisyon ortağı Tansu Çiller ise 28 Şubat'ta medyanın bir siyasal partiye benzer şekilde yönetme ve yönlendirme yaklaşımını benimsediğini belirtmiş, medya organlarını "Kartelciler" ve "Arabulucular" şeklinde sınıflandırmıştır. Süreçte daha çok kartelci medyayı hedef alan Çiller, kartelci medyanın hükümeti işbaşından uzaklaştırmak maksadıyla siyasete müdahale etme çabasını güttüğü görüşünde olmuştur. Buna koşut olarak basın özgürlüğüne kanun yoluyla kısıtlama getirilmesinden ve Çiller'in basına dönük ifadelerinden sonra medyanın Refahyol hükümeti aleyhtarlığı daha çok artmıştır (Gürses, 2012: 41). Tüm bunların karşısında DYP'nin 10 Mayıs 1997 tarihli mitinginde Çiller, "Teşvik Kanunu kapsamında Sabah Grubuna 275, Doğan Holding'e 573, Koç Grubu'na ise 55,4 trilyon tutarında devlet katkısı verildiğini, ancak kendisinin 1994'te iktidara gelmesiyle bu devlet katkısının kesildiğini ve bundan dolayı kendisine karşı medya organları tarafından kara kampanyalar ve iftiralarda bulunulduğunu" ifade etmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 227).

Diğer taraftan süreç boyunca Refahyol Hükümeti ile ilişkileri düzelmeyen laiklik yanlısı medya grupları ile ordu arasında daha önce pek rastlanılmamış bir yakınlaşma belirmiştir. 28 Şubat'ta ordu, medyayı kontrolünde tutarak kamuoyuyla direkt bağlantıya geçmiştir. Ancak ordunun basına ilişkin sansür teşebbüsü laik kesimler tarafından olağan görülümüştür (Birand ve Yıldız, 2012: 183). Böylelikle 28 Şubat'ta medya kurumları aynı zamanda psikolojik savaş aracı işlevini de üstlenmiştir. Özellikle "kartel medyası" şeklinde isimlendirilen medya grubu bu süreçte medya etik ilkelerine uygun düşmeyecek düzeyde tutum sergilemiştir. Silahlı kuvvetlerin fiili müdahalesini olumlamayan ya da medyanın süreçte sergilediği tavırdan rahatsızlık duyan, eleştirilerini ifade eden aydınlar ve köşe

yazarları ise andıçlama² yöntemi ya da medya patronlarının talebiyle mesleğini icra edememişlerdir (Öztürk, 2013: 170).

28 Şubat sürecinde medyanın söz sahibi olmasında ve gücünü artırmasında gazete haberlerinin etkisi yadsınamaz. Bu süreçte parti liderleri, siyasetçiler, iktidar ve muhalefet arasındaki diyaloglar ağırlıklı olarak gazeteler aracılığıyla gündeme taşınmıştır (Öcal, 2009: 56). Dolayısıyla 28 Şubat medyasını anlamının en etkili yollarından biri de gazete haberlerini incelemektir. Bu çalışmada gazete haberlerinin 28 Şubat sürecine etkisini analiz etmek için sırasıyla Hürriyet, Sabah, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin bazı manşetleri irdelenmiştir. Sözü edilen gazeteler 28 Şubat sürecini destekleyen en etkili gazeteler olarak öne çıkmıştır. Bundan dolayı bu dört gazete seçilmiştir. Gazeteler seçilirken 28 Şubat ile ilgili manşetler tespit edilmiştir. Bundan dolayı manşetlerin her zaman ardışık sırayı takip etmesi mümkün olmamıştır.

Tablo 1: 28 Şubat Sürecinde Hürriyet Gazetesinin Bazı Manşetleri

Tarih	Manşet	Açıklama
01.03.1997	Askerin mesajı	MGK'nın dünkü tarihi toplantısında komutanlar, İnkılap Kanunları'nın ödün verilmeden uygulanmasını istediler
02.03.1997	Askerin 20 şartı	Askerlerin MGK toplantısına getirerek hükümetten yapılmasını istediği 20 madde belli oldu
03.03.1997	Sürpriz çıkış	Genelkurmay Genel Sekreteri, 'Ordu ile uyum içindeyiz' diyen Erbakan'a 'Ordu, Atatürk'e inananlarla uyum içindedir' yanıtını verdi
04.03.1997	Ya uy, ya çekil	DSP Lideri Ecevit ve CHP Lideri Baykal dün Erbakan'a 'Ya laik devleti içinize sindirin ya da çekilin' dedi
06.03.1997	Karadayı, Hoca'ya randevu vermedi	Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Başbakan Erbakan'ın görüşme isteğini dün nazik bir üslupla reddetti. Karadayı, Erbakan'ın ısrarlı görüşme isteğine her defasında olumsuz yanıt verdi
07.03.1997	Yeni kriz kapıda	Hükümetin örneğine rastlanmamış bir kararla MGK kararlarını TBMM'ye taşıma girişimi yeni bir krizin sinyalini verdi
09.03.1997	Asker ile uğraşmayın	Genelkurmay Genel Sekreterliği dün bir açıklama yaparak, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni hedef alan ve siyasi polemiklerin içine sokan tutumların rahatsızlık yarattığını bildirerek ordunun demokrasiye bağlılığını bir kez daha vurguladı
19.03.1997	Org. Karadayı: Ordu rejimin teminatıdır	Çanakkale Zaferi'nin 82. yıldönümünü dün törenlerle kutladık. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı, "Türk ordusu, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik ve laik Türkiye Cumhuriyeti'nin teminatıdır" dedi
26.03.1997	Bu kararlara tam uyulacak	MGK kararlarıyla ilgili olarak ilk kez konuşan Genelkurmay Başkanı, RP'nin ısrarlarına sert tepki gösterdi
28.03.1997	Asker noktayı koydu: Taviz yok	Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı başkanlığında kuvvet komutanları, Genelkurmay İkinci

² İlk kez 28 Şubat sürecinde gündeme gelen "andıç" (Altaylı, 2009), verilen özel emir doğrultusunda ilgili karargâh subaylarının bir konuyu etraflıca irdelleyip Genelkurmay Başkanlığı komuta katına sunduğu bir belgedir (Demir, 2007). 28 Şubat sürecinde PKK'lı Şemdin Sakık'ın yakalanmasının ardından onun ifadesiymiş gibi yalan haberler hazırlanmış ve basına sızdırılmıştır. Bu süreçte Çevik Bir ve Erol Özkasnak gibi üst düzey askeri yetkililer tarafından basına gönderilen belgelerin doğru olup olmadığı tetkik edilmemiş, belgeler sorgulanmadan yayınlanmıştır. Böylelikle gazeteciliğin temel prensipleri ihlal edilmiştir (Şeker, 2006).

		Başkanı ve MGK Genel Sekreteri pazartesi günü yapılacak MGK öncesi, dün Genelkurmay'da toplandı. Toplantıda Erbakan'ın MGK toplantısında gösterdiği uyumlu davranışın daha sonra 180 derece değişmesinden duyulan aşırı rahatsızlık konuşuldu
--	--	---

Kaynak: Hürriyet gazetesi arşivi

28 Şubat sürecinde Hürriyet Gazetesi'nin gündem belirleme noktasında güçlü ve etkin gazetelerden biri olduğu ifade edilebilir. Yukarıdaki manşetlerden de anlaşılacağı üzere bu gazete süreç boyunca ordunun yanında pozisyon almıştır (Öcal, 2009: 56). 28 Şubat MGK kararlarını “tarihi” ve “meşru” değerlendirmiş, Başbakan Erbakan'ı mesuliyetsiz bir lider algısıyla takdim etmiştir (İnce, 2014: 69-70). Sonuç olarak Hürriyet Gazetesi'nin kendi nezdinde Cumhuriyet'in kurucu niteliklerini hedef alan “irticai” unsurları bertaraf etmeye dönük haberlere yer verdiği ileri sürülebilir.

Tablo 2: 28 Şubat Sürecinde Sabah Gazetesinin Bazı Manşetleri

Tarih	Manşet	Açıklama
01.03.1997	Zehir zemberek	Türk halkının büyük çoğunluğunu “darbe mi oluyor?” diye gece yarısına kadar televizyonları başında oturtan MGK toplantısından çok sert bir laiklik uyarısı çıktı
04.03.1997	Kim yalancı	Erbakan ve kurmayları, MGK toplantısından sonra çıkan haberlerin yüzde 90'ının yalan olduğunu söylemeye başladılar
05.03.1997	Ürperten yemin	İrticai örgütlerce açılan Kur'an kurslarında, öğrencilere “Din devleti kuruluncaya kadar savaş” yemini ettiriliyor.
06.03.1997	Paşa paşa imzaladı	Erbakan'ın “MGK kararları yumuşatılmadan imzalamam” inadı üç gün sürdü. Erbakan askerlerin hazırladığı metne dün imzayı bastı
07.03.1997	Hoca yine ateşle oynuyor	Türkiye, daha imza krizinin yarattığı sarsıntıyı atlatmadan MGK kararlarının meclise getirilmesi girişimiyle daha da gergin bir siyasi ortama girdi
12.03.1997	Sarık harekâtı	Hızlı gelişme: “Cübbe ve sarık yasaklanıyor. Özel Kur'an kursları kapatılıyor... Tekke ve dergâhlar da kapatılıyor.”
13.03.1997	473 gizli Kur'an kursu	“MİT'ten Başbakanlığa rapor: 5 bin küçük çocuğa ‘Atatürk ve laiklik düşmanlığı’ aşılanıyor. MİT raporuna göre, irticai örgütler tarafından açılıp finanse edilen ve şu ana kadar 473'ü saptanan bu kurslarda çocuklara ‘Din devleti kuruluncaya kadar savaşacağız’ yemini ettiriliyor.
14.03.1997	Hoca şartsız ‘Kabul’ dedi	MGK'da 9 saat görüşülen 18 madde Bakanlar Kurulu'nda 38 dakikada oybirliğiyle kabul edildi
19.03.1997	İşte 18 madde: Erbakan'ı Atatürkçü ve laik yapan imza	MGK'nın aldığı ve Bakanlar Kurulu'nun kabul ettiği kararların 17'sinin tam metnini ilk olarak SABAH yayınlıyor
21.03.1997	“Sabır” uyarısı	Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Erkaya “MGK kararlarının uygulanmasını sabırla bekliyoruz” dedi
22.03.1997	İmam Hatip'e yeni öğrenci yok	Milli Eğitim Bakanlığı, Refah'ın en hassas olduğu İmam Hatipler konusunda çok radikal bir karar aldı

25.03.1997	Refah'ın 8 yıl provakasyonu	Erbakan imza attığı 8 yıllık zorunlu eğitim kararını gerginlik politikasıyla önlemeye çalışıyor
27.03.1997	Hoca; bu imza senin değil mi?	8 yıllık kesintisiz eğitimin de içinde olduğu 18 maddeyi itirazsız imzalayan Erbakan şimdi ülkeyi gerginliğe itiyor
30.04.1997	Genelkurmay'da düşman değişti	Türkiye'nin savunma anayasası yeniden yazıldı: Tarihte ilk kez dış düşmanın yerini "irticai faaliyetler" aldı

Kaynak: Sabah gazetesi arşivi

Yukarıdaki manşetler irdelendiğinde Sabah Gazetesi'nin 28 Şubat sürecinde ağırlıklı olarak dönemin Başbakanı Erbakan'ı, imam hatip okullarını ve kuran kurslarını manşetlerine taşıdığı söylenebilir. Yine Hürriyet Gazetesi'ne benzer şekilde Sabah Gazetesi'nin süreci destekler nitelikte yayınlar yaptığı ifade edilebilir. Bu çerçevede MGK kararlarına tam destek veren gazete iktidarın iş başından uzaklaşması uğruna yoğun propagandalara başvurmuştur.

Tablo 3: 28 Şubat Sürecinde Milliyet Gazetesinin Bazı Manşetleri

Tarih	Manşet	Açıklama
25.02.1997	İrtica PKK'dan tehlikeli	Oramiral Erkaya: "Aşırı dinci akımlar, Türkiye'nin birinci sorunu haline geldi."
28.02.1997	En uzun gün	MGK tarihi toplantısını bugün yapıyor. Cumhurbaşkanı, siyasiler ve generallerin irtica tartışması Refahyol'un kaderini etkileyecek
01.03.1997	9 saatlik zirvede rejime ince ayar	Tarihi MGK'da askeri kanat laiklik, hükümet darbe spekülasyonları üzerinde durdu. Yeni gerginliklerin "yaptırımlara" yol açacağı bildirildi
03.03.1997	İmza gerilimi	MGK'nın tavsiye paketini beğenmeyip 'imzalamıyorum' mesajı veren Erbakan, liderler turuna çıkıyor. Muhalefet ise istifa istiyor
04.03.1997	DYP: Çekiliriz	Çiller, Erbakan'a şart koştu: "MGK kararlarına uy"
05.03.1997	Refah bunalımı	MGK kararlarını Erbakan imzalamayınca kriz doruğa çıktı
06.03.1997	Sıra uygulamada	MGK kararlarına beş gündür direnen Başbakan Erbakan dün imzayı attı. Gözler bugünkü Bakanlar Kurulu'nda
26.03.1997	Erbakan geriyor	"İnanan insanlar kimseye taviz vermek mecburiyetimde değil. Bilakis özür dilensin."
30.03.1997	Doğru Yol'dan rest	Yarınki MGK toplantısı için koalisyonda ipler gerildi. DYP kanadından kesin tavır: "Kararlar uygulanmazsa hükümet biter"
31.03.1997	Krize MGK molası	MGK'nın gündeminde "irtica" maddesi yok. Konu açılmazsa, "8 yıl" Nisan'a kalacak
30.04.1997	Tehdidin adı irtica	Türk Silahlı Kuvvetleri yeni savunma konseptini açıkladı: İç tehdit, dış tehdidin önüne geçti. Çok dikkatli olmalıyız
06.06.1997	Ordudan ambargo	Genelkurmay: İrticacı kuruluşlardan alışveriş yapmayın.
12.06.1997	Ordudan son uyarı	Genelkurmay, rejimi "silahla korumak"tan söz etti.

Kaynak: Milliyet gazetesi arşivi

Milliyet Gazetesi'nin 28 Şubat sürecine ilişkin haber başlıkları detaylı olarak analiz edildiğinde sıklıkla Refahyol Hükümeti'ni hedef alan yayınlara yer verildiği anlaşılmaktadır. Böylece Milliyet Gazetesi, tıpkı Hürriyet ve Sabah gazeteleri gibi silahlı kuvvetler tarafından Refahyol Hükümeti'ne dayatılan MGK kararlarının hayata geçirilmesinin savunucusu olmuş, aynı zamanda siyasi kriz zemini tesis etme arayışında olmuştur.

Tablo 4: 28 Şubat Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin Bazı Manşetleri

Tarih	Manşet	Açıklama
28.02.1997	MGK'nin gündemi rejim	Devletin zirvesi, MGK toplantısına hazırlanıyor. Çiller, Demirel'den şeriatçılığın gündemden çıkarılmasını istedi. Demirel ve Erbakan mektup konusunu yalanlarken Cumhurbaşkanı'nın Susurluk skandalından sonra Başbakan'a dört mektup gönderdiği belirlendi
01.03.1997	Muhtıra gibi tavsiye	MGK'nin 9 saatlik toplantısında özellikle şeriat girişimlerine karşı çıkılması istendi
02.03.1997	Hükümete 2. Bildiri	MGK, uygulamasını istediği kararları Erbakan ve Çiller'e ilettiler
03.03.1997	Şeriatçı eğitim dorukta	Milli Güvenlik Kurulu'nun köktendinci akımlar uyarısını rakamlar doğruluyor
04.03.1997	'Ya içine sindir ya git'	Başbakan Necmettin Erbakan, 'işbirliği' önerdiği muhalefetten uyarı aldı
05.03.1997	İmzalamayacağım	Bildirinin 'yumuşatılması'nı isteyen Erbakan, MGK Genel Sekreteri ile görüşmedi
06.03.1997	Refah dışlanıyor	Diğer parti ve kurumlar MGK bildirisini doğrultusunda girişimlere başladı
07.03.1997	İki yüzlü siyaset	Erbakan ve Çiller'in alternatif bildirisini Cumhurbaşkanı Demirel'den döndü
08.03.1997	RP yokuşa sürüyor	MGK kararları için parti tabanına 'Uygun görülen uygulanır' mesajı
09.03.1997	Ordu eleştirilerden rahatsız	MGK'nin ardından TSK'nin hedef haline getirilmesi üzerine Genelkurmay sert bir açıklama yaptı.
10.03.1997	'Orduyu zorlamayın'	Cumhurbaşkanı, Genelkurmay'ın yaptığı yazılı açıklamayı değerlendirdi
14.03.1997	Hükümet MGK'yi oy alıyor	Bakanlar Kurulu, kararların uygulanması için 'kısa, orta, uzun' vade takvimi verdi
18.03.1997	Türkiye'nin işi zor	Demokratikleşmeyi gerçekleştiremeyen REFAHYOL, AB için hedef saptırıyor

Kaynak: Cumhuriyet gazetesi arşivi

28 Şubat sürecinde Cumhuriyet Gazetesi'nin belirlenen gündem çerçevesinde kuruluşundan itibaren başlattığı "İslamcı" kesime ilişkin muhalif tutumunu devam ettirdiği öne sürülebilir (Öcal, 2009: 56). Yukarıdaki manşetler incelendiğinde Cumhuriyet Gazetesi'nin 28 Şubat sürecindeki haber metinlerinde sıklıkla rejime yönelik tehditleri gündeme taşıyarak hâkim ideolojinin savunuculuğunu üstlendiği anlaşılmaktadır. Gazetenin "İslâm", "Müslüman" kavramların yerine "şeriat", "şeriatçı" kavramlarını tercih etmesi dikkate değerdir. Sonuç olarak Cumhuriyet Gazetesi'nin de Hürriyet, Sabah ve Milliyet gazetelerinde olduğu gibi ordunun ve MGK kararlarının açık destekçisi olduğu ifade edilebilir.

1.3. Muhalefet Partileri

1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'na göre "Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" (1961 Anayasası, m. 56; 1982 Anayasası, m. 168). Anayasanın bu maddesiyle kastedilen demokrasinin siyasal partiler olmaksızın düşünülemeyeceğidir.

Öte yandan siyasal partiler demokratik sistemin siyasal, ekonomik, kültürel alandaki tüm eksiklik ve hataların nedeni olarak vücut bulmaktadır. Toplumsal hayatı sıkıntıya sokan ve çözüm bekleyen tüm sorunlara çözüm üretilmemesinden sorumlu tutulan yapılar da yine siyasi partiler olmaktadır. Bu sorumluluk durumu ise toplumun hem demokratik siyasal sistemle olan ilişkisini hem de sisteme yaklaşımını etkileyebilmektedir (Altıntaş, 2003: 2). Önemle belirtmek gerekir ki demokratik siyasal toplumlarda seçimler düzenli aralıklarla tekrarlanmakta, muhalefete de iktidar olma şansı tanınmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de demokratik siyasal kültür çok güçlü olmasa da tek parti döneminden sonra seçimler düzenli aralıklarla tekrarlanmış, böylelikle muhalefet partilerine de iktidar olma fırsatı verilmiştir. Ancak Türk siyasal hayatının önemli dönüm noktaları arasında yer alan 28 Şubat Postmodern Darbe sürecinde muhalefet partileri antidemokratik yollarla iktidara gelme uğruna darbecilerin yanında yer alabilmişlerdir.

28 Şubat’ta koalisyon ve muhalefet partileri gelişmelerin dışında kalmayarak siyasal alanda varlığını sürdürmüşken; toplum ise “destekleyenler ve “desteklemeyenler” şeklinde ikiye bölünmüştür. Bu bölünme süreçte yapılan basın açıklamalarından ve düzenlenen farklı miting ve gösterilerden anlaşılmaktadır (Gürkan, 2011: 107). 28 Şubat’ta başta Anavatan Partisi olmak üzere muhalefet partilerinden bazıları demokrasiyi hedef alan gelişme ve uygulamalara tepki göstermemekle birlikte durumu fırsata çevirip silahlı kuvvetlerin dayatmalarıyla kurulan bir hükümette yer alabilmişlerdir. Siyasi partilerin bazıları MGK’nın uygulamalarının açıkça savunucusu olmuşken, bazıları da söz konusu uygulamalara itaat etmeyi seçmiştir (Erdoğan, 2012: 37). Bu bağlamda 28 Şubat’ta Refahiyol koalisyonuna Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Yeniden Doğuş Partisi (YDP) destek vermişken; ANAP, DSP, CHP ve DTP meşru hükümetin yanında yer almamış, ordudan yana tutum sergilemiştir (Işık, 2023a: 97).

28 Şubat’ta bazı muhalefet partileri silahlı kuvvetlerin rejimi kendi kontrolü altına alma teşebbüsü karşısında Başbakan Erbakan’ın deyişiyle “Demokrasi sınavında sınıfta kalmışlardır.” Demokrasi sınavını veremeyen ANAP, DSP, DTP ve CHP liderleri süreçte yaşanan antidemokratik uygulamalara tepki göstermemiş, darbenin meydana getirdiği kargaşa ortamını lehlerine çevirme stratejisini izlemiştir. Bu partiler süreçteki fırsatçı stratejileriyle patlak veren krizin büyük ölçüde müsebbibi olmuşlardır. Bunlar sivil siyasetin meselelerini askerileştirme yoluna koyulmuş ve böylelikle orduyu Refahiyol’a karşı bir baskı aygıtı olarak kullanmıştır. Bu çerçevede sivil demokratik çözüm önerileri yerine ağırlıklı olarak iktidarı işbaşından uzaklaştırma yöntemlerine başvurmaları krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır (Gürses, 2009: 254). Tarihi MGK toplantısının ardından dönemin DSP Lideri Ecevit, RP’nin içerisinde bulunmadığı bir hükümet formülünü ortaya koymuştur (Cumhuriyet, 2011). Bu hükümet formülünde her ne kadar kesin çizgilerle irticayla özdeşleştirilen RP’ye yer verilmemişse de koalisyon ortağı DYP’nin kurulacak koalisyona dâhil edilebileceği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan DYP’nin bazı bakan (Yıldırım Aktuna, Yalım Erez, Turhan Tayan) ve milletvekilleriyle Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in 28 Şubat’ta adeta muhalefet partileri gibi bir

tavır sergiledikleri ileri sürülebilir. DYP’li çok sayıda milletvekilinin (Hüsamettin Cindoruk, İsmet Sezgin, Mehmet Batallı, Hamdi Üçpınarlar, Hasan Peker, Yıldırım Aktuna, Aysel Göksoy, Jefhi Kamhi, Mehmet Korkmaz, Feridun Pehlivan, Cemal Külahlı, Hayri Doğan, Ahmet Alkan, Muzaffer Arıkan, Fevzi Arıcı) istifası Refahyol Hükümeti’nin dağılma sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçte 28 Şubat’ın bir darbe olmadığı görüşünde olan Cumhurbaşkanı Demirel ile Başbakan Erbakan arasındaki ilişkiler hiçbir şekilde iyi seyir izlememiş, MGK kararlarının ardından Erbakan’ın istifa etmesi karşısında Çiller yerine Mesut Yılmaz’ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Bu süreçte Demirel, sıklıkla cumhuriyet rejimine ve laiklik ilkesine vurgu yapmıştır.

Demirel’in MGK toplantısının 2 gün öncesinde Erbakan’a rejime ilişkin endişelerini ifade eden bir mektup gönderdiği anlaşılmıştır (Yeni Şafak, 2018). Son tahlilde 3 darbeyi tecrübe etmiş Demirel, 28 Şubat’ta demokrasiyi korumaya ilişkin azmi ortaya koyamamış, bu anlamda süreci iyi yönetememiştir. Refahyol hükümetinin dağılmasının ardından Demirel tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen ANAP Lideri Mesut Yılmaz, DSP ve DTP ile uzlaşarak Anadol-D Hükümeti’ni kurabilmiştir. Yeni hükümet CHP’den de destek alarak 28 Şubat kararlarını kararlılıkla hayata geçirmişse de kendisine atfedilen yolsuzluk iddiaları üzerine uzun ömürlü olmamış, sonrasında Ecevit Azınlık Hükümeti yönetimi devralmıştır (Tüylü, 2012: 88).

1.4. Yargı Organları

Türkiye’de yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemeler aracılığıyla kullanılmaktadır (Anayasa, md. 9). Kıta Avrupası hukuk düzeni içerisinde bulunan (Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, t.y.: 6) Türk adalet sistemi; bağımsızlık ve tarafsızlığı esas alan, birbirine bağlı olmayan, görev ve yetki alanları özel yasalarla düzenlenmiş çok sayıda mahkeme ve kurumdan oluşmaktadır. Bu bakımdan Türk yargı sistemi; adli yargı (ilk derece mahkemeleri, bölge adliye mahkemeleri ve Yargıtay), idari yargı (ilk derece mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay), anayasa yargısı (Anayasa Mahkemesi) ve uyuşmazlık yargısı (Uyuşmazlık Mahkemesi) gibi kollara ayrılmaktadır. Bunların yanında Hâkimler ve Savcılar Kurulu, seçim yargısı (Yüksek Seçim Kurulu) ve hesap yargısı da Türk yargı sistemi içerisinde yer almaktadır (Türkiye Adalet Akademisi, 2020). 1982 Anayasası’na göre:

Hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasa’ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi Yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz; görülmekte olan bir dava hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz (Anayasa, md. 138/I-II-III).

Türk siyasal hayatı açısından Anayasanın yukarıda belirtilen hükümlerinin alenen ihlal edildiği dönemlerden biri de kuşkusuz ki 28 Şubat sürecidir. Bu süreçte hâkim, savcı ve yüksek mahkeme başkanları dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın tüm ikazlarına rağmen Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen irtica brifinglerine katılmışlardır.

Yargı mensuplarına verilen brifinge Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden, Danıştay Başkanı Firuzan İkinçioğulları, Yargıtay başkanı Müfit Utku, Sayıştay Başkanı Vecdi Gönül, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı İlhan Mesutoğlu (Kazan, 2014: 358) başta olmak üzere çok sayıda hâkim ve savcı katılmış ve konuşmaları ayakta alkışlamışlardır (Petek, 2007: 110). Genelkurmay karargahında düzenlenen irtica brifingine toplamda 400 yüksek yargı organı üyesi hâkim ve savcının katıldığı belirtilmiştir (EĞİTİM-BİR-SEN, 2014: 41). Bu durum bağımsız ve tarafsız olmaları gereken hâkim ve savcıların Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir, talimat, tavsiye ve telkinlerine boyun eğdiklerini ve böylelikle hukuk devleti prensiplerini dikkate almadıklarını ortaya koymuştur. Daha da ilginç olanı ise Genelkurmay Başkanlığı'nın brifingine katılan hukukçuların aradan yıllar geçmesine rağmen hukuk devletine ilişkin verdikleri tavizleri normalleştirmiş olmalarıdır.

Nitekim Genelkurmay Başkanlığınca düzenlenen irtica brifingine katılan dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden ilerleyen zamanlarda şu açıklamalarda bulunmuştur (Öztürk, 2013: 71): “Bugün olsun o brifinge yine giderdim. Gittiğim için hiçbir zaman pişmanlık duymuş değilim. Memlekette olup bitenler konusunda devlet arşivinde olan konularla ilgili bilgilendirilmiştik. Bunda ne sakınca var?” (Öztürk, 2013: 71). Burada Özden, hakikati gizleyip memleket meseleleri hakkında bilgi almak maksadıyla irtica brifingine katıldığını ifade etmişse de burada Anayasa'nın 138. Maddesinin açıkça ihlal edildiği bir gerçektir.

Öte yandan irtica brifingi, yargı organlarının 28 Şubat sürecinde hukuk devletini ihlal ettiklerinin tek örneği değildir. Bu çerçevede yargı organlarından Anayasa Mahkemesi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın girişimiyle 28 Şubat sürecinde RP ve FP'yi irtica gerekçesiyle kapatmış, sözü edilen partilerin bazı milletvekillerine 5 yıllık siyaset yasağı getirmiştir.

Sonuç olarak 28 Şubat Postmodern Darbe sürecinde genelde yargı erkinin, özelde ise bazı hâkim ve savcılarının hem söylemleriyle hem de eylemleriyle resmî ideolojinin (Kemalizm=Altı Ok) etkisi altında kaldığı ifade edilebilir. Bu bağlamda süreçte Kemalizm'in etkisi altında kalan hukuk, ideolojik eğilimler göstererek siyasallaşmış, Kemalizm üzerinden yorumlanıp, Kemalizm üzerinden hüküm teşkil etmiştir (Işık, 2023b: 1460-1461).

1.5. Bürokrasi

Latince'de “koyu renkli kumaşla örtülmüş yazı masası” ve “kamu görevlilerinin çalıştığı odalar”ı ifade eden “burea” ve Yunanca'da “iktidar, yönetim” sözcüklerine tekabül eden “cratie” kelimelerinin terkibinden oluşan bürokrasi; “büroların veya devlet dairelerinin yönetimi, iktidarı” demektir (Nohutçu, 2012: 41). Öte yandan literatürde bürokrasi kavramının “kamu yönetimi” ve “gelişmiş örgütlenme” gibi anlamlarının yanı sıra zaman ve kaynak israfını teşkil eden “kırtasiyecilik” anlamı da mevcuttur (Kışlalı, 2014: 323). Hatta bürokrasinin devlet memurları, üst kademe yöneticileri, devlet daireleri, kamu yönetimi ve idare vb. kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılabileceği de ileri sürülmüştür (Türküne, 2011: 434). Devlet yönetiminin etkin bir hâl almasının yanında demokratik değerlerin önem

kazanmasıyla beraber bürokrasinin konumu tartışma konusu olmuştur. Bürokrasinin tartışmaları beraberinde getiren bu konumunu belirleyen unsur ise siyasi otorite olarak belirtilmiştir. Böylece kamu yönetiminin siyaset-bürokrasi ilişkisi çerçevesinde şekillendiği ileri sürülebilir. Siyasi otoritenin bürokrasi üzerindeki etkisi bürokrasinin işleyişini büyük ölçüde etkilemiş, bürokratik sorunların temelinde siyasallaşmış bürokratik yapıların yattığı saptanmıştır (Akçakaya ve İlhan, 2021: 590). Modern dönemde yönetsel süreçleri şekillendiren başlıca faktörler siyaset ve bürokrasidir. Bu bağlamda genelde toplumun, özelde bireyin hayatını şekillendiren esas etkenin siyasal iktidar ve bürokrasinin yürütme erki doğrultusunda aldığı kararlar ve gerçekleştirdiği uygulamalar olduğu ifade edilebilir (Aydilek, 2019: 58).

Türkiye’de bürokrasi özellikle Tanzimat’tan başlayarak siyasal hayatta önemli bir yer edinmiştir. Modernleşme sürecinin yönlendirici gücü olarak değerlendirilen bürokrasi, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren büyük bir statü kazanmıştır. Bürokrasinin karar alma süreçlerinde ayrıcalıklı bir yere haiz olması Türkiye bürokratik geleneğinin bir ürünü olarak görülmüştür. Bu gelenek çerçevesinde Türkiye’de bürokrasi, siyasetçilerin aldığı kararları uygulayan ve kamusal hizmetleri vatandaşa ulaştıran araçsal değere sahip bir mekanizma olmaktan ziyade, devletin bekasını sağlamak ve laikliği muhafaza etmek başta olmak üzere muhtelif misyonu yüklenen ve toplum adına “iyi” olanı kendisinin belirlemesini isteyen bir aktör olarak algılanmaktadır (Sobacı, 2016).

28 Şubat’ta ordu-bürokrasi eksenli sistematik uygulamalar neticesinde irticai faaliyetler gerekçe gösterilerek başta düşünce, vicdan ve din özgürlüğü olmak üzere çok sayıda hak ihlali ve mağduriyetler yaşanmıştır (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2022: 48). Bu süreçte askeri bürokrasi irtica ile mücadele adı altında MGK toplantısında Refahiyol hükümetine yönelik 18 maddelik kararları almıştır (Dilaveroğlu, 2012: 41-42). Bu bağlamda 28 Şubat 1997 tarihli MGK kararlarını askeri ve bürokrasi kanadın dayatmalarının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür (Ceylan, 2012: 181).

Sivil-askeri bürokrasinin iş birliği içerisinde olduğu 28 Şubat süreci, atanmışların (asker-sivil bürokrasi) seçilmişlere nazaran daha baskın ve güçlü olduğu bir sürece işaret etmektedir. Dahası bu süreçte devletin kilit makamlarında şeriatçı bir yapılanmanın olduğunu iddia eden askeri bürokrasi, sivil bürokrasinin bütünüyle laiklik yanlısı olması için irtica gerekçesiyle devletin değişik kademelerinde istihdam edilen birçok sivil bürokrati tasfiye ettirebilmiştir. Bu tasfiye askeri bürokrasinin dayatmalarının bir ürünüdür.

1.6. Sivil Toplum Kuruluşları

Günümüzde sivil toplum kavramı ağırlıklı olarak liberal perspektif üzerinden açıklanmaktadır. Liberal perspektif ekseninde ele alındığında sivil toplum, devletin denetim alanına doğrudan girmeyen, gönüllü ve rıza eksenli oluşturulmuş kurum ve etkinlikler alanına işaret etmektedir (Türköne, 2011: 303). Türkiye açısından 1980 öncesi dönemde demokratik alanın varlığından söz edilebilse de güçlü veya kurumsallaşmış bir sivil toplumun varlığından söz etmek çok zordur. Bu anlamda demokratik

hakların varlığı sivil toplumun varlığı için önemli bir ön koşul olmakla beraber demokratik hakların mevcudiyeti sivil toplumun mutlak surette varlığına delil oluşturmamaktadır. Bu çerçevede günümüz literatürünün önemli hataların biri de sivil toplumun demokratik hak ve özgürlüklere indirgenmesidir. Sivil toplumun tesisi için devletten ayrışması şarttır (Göle, 2011: 41). Konu Türkiye özelinde irdelendiğinde demokratikleşme bağlamında sivil toplum kuruluşlarının çok fonksiyonel olmadığı ileri sürülebilir. Bundan dolayı tam sivil olamayan bu oluşumlar zaman zaman askeri darbeleri de desteklemişlerdir. Bu durum önemli ölçüde Batı'daki sivil toplum sürecinin Türkiye'de yaşanmamış ve bir sivil toplum geleneğinin mutlak surette yerleşmemiş olmasıyla ilintilidir (Tunç, 1998: 162-163). Türk siyasal hayatı açısından 28 Şubat süreci, sivil toplum kuruluşlarının darbeleri desteklemesi açısından iyi bir örnektir.

28 Şubat sürecinde seçilmiş iktidara ve “irticai” faaliyetlere tepki gösteren STK'lar, sürecin en büyük destekçilerinden olmuştur (Bölügiray, 1999: 199). 10 Kasım günü Atatürk'ü anma esnasında Ankara'da organize edilen yürüyüşle iktidara karşı toplumsal bir muhalefetin temelleri atılmıştır. Atatürkçü Düşünce Derneği, DİSK, KESK ve Türk-İŞ öncülüğünde başlatılan yürüyüşe STK'lar 50.000 kişiyle destek vererek protesto gösterisi yapmıştır (Akpınar, 2001: 129). Benzer şekilde bu süreçte halk arasında “Beş Ahbap Çavuşlar” şeklinde isimlendirilen Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) gibi birbirinden bağımsız hatta bazen birbirine muhalif olduğu bilinen STK'lar “Altı milyon imza” kampanyasıyla MGK kararlarının destekçisi olduklarını açıklamışlardır (Kazan, 2000: 49). Bu gruplara ilave olarak laikliği korumak iddiasıyla bazı dernek, oda ve barolardan müteşekkil STK'lar da MGK kararlarının savunuculuğuna üstlenerek hükümeti işbaşından uzaklaştırma arayışında olmuştur. Adı “sivil” ama ruhu “militar” olan bu oluşumlardan darbe olduğu takdirde destekleyeceklerini bile ima edenler olmuştur (Çetin, 2016: 131). Nitekim ilerleyen süreçte RP hakkında kapatılma davası açılmasıyla eş anlı olarak kimi STK'lar RP'yi iktidardan düşürmeye dönük son uyarı mahiyetinde bir bildiri sunmuşlardır. Önce TOBB sonrasında TİSK, “Silahsız Kuvvetler”e katılmıştır. İktidarın bir an önce görevden uzaklaştırılmasını talep eden bildiri TOBB, TİSK, TESK, TÜRK-İŞ gibi STK'ların başkanlarının imzaları mevcuttu (Akpınar, 2001: 286-287). Böylelikle silahlı kuvvetlerin deyimiyile “Kahraman Beşli”, demokrat kesimin tabiriyle “Beşli Çete” şeklinde adlandırılan TOBB, Türk- İŞ, TESK, DİSK ve TİSK 25 Mart 1998'deki ortak açıklamalarında “kurulacak azınlık hükümetinin tam destekçisi olacaklarını” belirtmişlerdir (Çetin, 2016: 113).

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği'nin (TÜSİAD) de 28 Şubat sürecinde etkili rol oynadığı belirtilmelidir. Başlangıçta özellikle ekonomi alanında faaliyetler gösteren TÜSİAD'ın ilerleyen süreçte iç ve dış siyasete dair neredeyse her konuda görüş beyan ettiği ifade edilebilir. Hatta ülke çıkarlarına işaret ederek kurumsal menfaatlerini esas alan projeler ortaya atabilmiştir. Böylelikle TÜSİAD'ın sanayicilikten uzaklaşan bir eğilim gösterdiği ileri sürülebilir (Kazan, 2000: 26). Bazı Oda başkanlarının

da bu süreçte ordudan yana tavır sergilediği bir gerçektir. Söz gelimi dönemin Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Başkanı “Türk esnafının tarih boyunca en önemli özelliği irticaya ve dinciliğe karşı olmasıdır” iddiasında bulunmuştur (Aydın, 2012: 62). Son olarak yukarıda açıklandığı üzere 28 Şubat sürecine tam destek veren sivil toplum kuruluşları olduğu gibi sürecin karşısında duran sivil kuruluşları da olmuştur. Süreçte Mazlum-Der, Hak-İş, MÜSİAD vb. oluşumlar darbe karşıtı bir duruş ortaya koymuştur.

1.7. YÖK ve Üniversiteler

“Üniversite: Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumudur” (Yükseköğretim Kanunu, md. 3). Üniversiteler çağdaş eğitim-üretim esaslarını referans alan bir düzen içerisinde gerek milletin gerekse ülkenin gereksinimlerine uygun insan gücü yetiştirmeyi amaçlamaktadır (1982 Anayasası, md. 130).

Günümüzde eğitim, öğretim ve bilimsel araştırma işlevleri iç içe girmişse de (Erdem, 2005: 77) Türkiye özelinde üniversite eğitime bilme tutkusundan ziyade idari, mali ve askeri zaruretler gibi pratik gereksinimlerin yön vermiş olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda Türkiye üniversitelerinin otoriter bir yapısı da söz konusudur. Bu otoriter yapı hem üniversite örgütlenmesinin dayandığı yasal çerçeveden hem de üniversitenin iç yapısından kaynaklanmaktadır. 1981'den itibaren YÖK otoritesini içselleştirdiği imajını veren üniversitelerin demokratik ve özgür bir ortam teşkil edemediği ifade edilebilir (İflazoğlu Saban ve Saban, 2016: 51-52).

Askeri darbe ortamında kurulan YÖK'e ilişkin tartışmaların merkezinde büyük ölçüde üniversitelerin özerkliği yer almış olmakla beraber 28 Şubat sürecinde bu tartışmalar laiklik odaklı ve RP karşıtlığına evrilmiştir. Süreçte YÖK ve üniversiteler; daha çok başörtüsü yasağı, katsayı uygulaması, öğrenci ve öğretim elemanlarının fişlenmesiyle öne çıkmıştır (Gür ve Çelik, 2011: 23). İlk olarak süreçteki RP karşıtlığının somut örneği DYP'nin de desteğiyle hazırlanan “İnsan Hakları ve Demokrasi Paketi” olarak gösterilebilir. Paket ile kamu personellerine ilişkin 12 Eylül müdahalesinin bir ürünü olan “Kılık-kıyafet Yönetmeliği”nin değiştirilmesi amaçlanmışsa da bu girişime üniversitelerin tepkisi gecikmemiştir. Bu çerçevede 9 Eylül Üniversitesi Senato üyeleri Rektör Prof. Dr. Fethi İdman öncülüğünde cübbeleriyle Cumhuriyet Meydanı'na yürümüştür. Burada yeni yönetmeliğin laik öğretim üyelerini hedef aldığı, RP'nin Atatürk düşmanlığı tutumunu sergileyerek laik cumhuriyete muhalefet ettiği iddia edilmiştir (Akpınar, 2001: 132-133). İkincisi, kılık-kıyafetle ilişkili olarak 28 Şubat sürecinin başörtüsü yasağıyla sıklıkla gündeme geldiği belirtilmelidir. 28 Şubat sürecinin adeta sembolü olarak da nitelendirilen başörtüsünün süreç boyunca dini bir simge olmaktan çok politik bir simge şeklinde algılandığı ileri sürülebilir (Aydın, 2012: 66-67). Bu bakımdan 28 Şubat sürecinin başörtüsüne dair en tartışmalı meselelerinden biri de 1998-1999 arasında İstanbul Üniversitesi'nin başörtülü öğrenciler için Avcılar Kampüsü'nde uygulamaya koyduğu ikna odaları olmuştur. Başörtülü öğrencileri üniversiteye kabul etmeyen okul yönetimi, çözümünü türbanlı öğrencilerin akademisyenler

tarafından “ikna odası”na alınıp başlarını açtırmakta bulmuş, başlarını açtırmayan öğrencilerin ise üniversiteyle ilişkisi kesilmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 273; Demirkol Özer, 2015: 12-13). Yine 28 Şubat MGK kararlarını uygulamaya geçirmekte kararlı olan İstanbul Üniversitesi yayınladığı genelge ile sadece başörtüsünü değil, öğrencilerin kılık kıyafet ve saç sakalına da müdahalede bulunmuştur. Yaşam tarzını hedef alan genelgeyi dikkate almayan öğrenciler üniversiteye kabul edilmemiş olmakla beraber öğrencilerin yoğun tepkilerine rağmen genelge lağvedilmemiştir. Hatta İstanbul Üniversitesi’nin söz konusu uygulaması Cerrahpaşa Tıp, Çapa Tıp ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne emsal oluşturmuştur. Son kertede öğrencilerin İlahiyat Fakültelerine dahi başörtülü şekilde girmesine izin verilmemiştir (Ceylan, 2012: 82). Başörtüsü yasağının bilançosu son derece ağır olmuştur. Bu bakımdan tesettürlü olmalarından ötürü 100’den fazla öğrencinin üniversiteyle ilişkisi kesilmişken yüzlerce öğrenci sınava alınmamış, uzaklaştırılma cezasına çarptırılmış ve böylece haklarından mahrum bırakılmıştır. Tesettürle ilgili skandallar İstanbul Üniversitesi ile sınırlı kalmamıştır. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde diploma töreninde üniversiteyi birincilikle tamamlayan tesettürlü öğrenci Hatice Toptan ve üçüncülükle tamamlayan tesettürlü Zeynep Samuk’un dereceleri başka öğrencilere verilmiş, hatta tesettürlü olmalarından ötürü diplomaları dahi teslim edilmemiştir (Bayramoğlu, 2007: 295-296).

Üçüncüsü 28 Şubat sürecinin üniversitelere ilişkin bir diğer uygulaması da katsayı eşitsizliğidir. YÖK’ün 1998’de hayata geçirdiği bu uygulama kapsamında imam hatip ve meslek lisesi mezunları kendi alanlarından farklı bölümleri tercih ettiğinde katsayıları 0.3 ile çarpılmışken diğer liselerde tahsil gören öğrencilerin katsayıları ise 0.8 ile çarpılmıştır (NTV, 2009). 28 Şubat’ta 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulamasının bir uzantısı olan katsayı adaletsizliği 1999’dan bu yana çok kez yargıya taşınmışsa da Danıştay her defasında uygulamayı hukuka uygun bulmuştur. Ancak 2010’da YÖK Genel Kurulu’nun aldığı kararla katsayı adaletsizliği ortadan kaldırılabilmıştır (Milliyet, 2011). Son olarak farklı kesimlerden çok sayıda kişinin irticacı olarak fişlendiği 28 Şubat sürecinde 418 öğretim elemanın da fişlenenler arasında yer aldığı belirtilmiştir (EĞİTİM-BİR-SEN, 2014: 41-44).

SONUÇ

Türkiye darbeler tarihine “postmodern darbe” olarak geçen 28 Şubat, adından da anlaşılacağı üzere önceki darbelerden farklı bir yöntemle gerçekleştirildiğinden “postmodern darbe” şeklinde nitelendirilmiştir. Klasik darbelerin aksine kanlı/şiddetli olmayışı, çok sayıda aktör eliyle gerçekleşmiş olması “irtica” üzerine kurgulanmış 28 Şubat’ın özgün yanını ortaya koymuştur. Bu anlamda 28 Şubat; ordunun baskın aktör olsa da tek başına süreci yönetmediği, silahsız kuvvetlerin (medya, STK’ler, bürokrasi, YÖK, üniversiteler, muhalefet partileri, yargı organları vb.) desteği sayesinde darbeyi meşrulaştırma arayışında olduğu postmodern bir darbedir. Silahsız kuvvetler içerisinde orduya en büyük desteği veren sivil aktörün medya olduğu ileri sürülebilir. Özellikle gazete haberlerinin ürettiği propaganda, algı ve manipülasyon Refahiyol Hükümeti’nin dağılmasında son derece etkili olmuştur.

Ordu ve medyanın başı çektiği 28 Şubat sürecinde; iktidara gelmek için her türlü yolu mübah gören bazı muhalefet partileri (ANAP, CHP, DSP, DTP), sivil olması gerektiği halde irtica iddiasıyla militarizme çanak tutan bir dizi STK (TOBB, TESK, TİSK, DİSK, Türk-İş), askeri bürokrasinin tahakkümüne karşı çıkmayıp onunla birlikte hareket eden sivil bürokrasi, ordunun talimat ve tavsiyelerine açık duruma gelerek bağımsız ve tarafsız kimliğini yitiren yargı organları, eğitim-öğretim, bilimsel araştırma işlevlerinden uzaklaşarak öğrencilerin yaşam tarzlarına müdahale eden YÖK ve bazı üniversiteler aktif rol oynamıştır. Söz konusu aktörler ordunun büyük girişimleriyle laiklik yanlısı bir tutum sergileyerek “irtica” kavramıyla özdeşleştirilen, antidemokratik uygulamalara başvurduğu ileri sürülen RP ve RP’ye yakınlık gösterdiği iddia edilen yapıları hedef almıştır.

Sonuç olarak 28 Şubat sivil aktörlerin esas işlevini yitirerek resmî ideolojinin gerekleri doğrultusunda hareket ettiği, alışlagelmiş kalıpların tersyüz olduğu bir süreci ifade etmektedir. Süreçte demokratik siyasal kültür ortamının yokluğu keyfi ve anti-demokratik uygulamaların devreye girmesine katkıda bulunmuştur. Seçimle iktidara gelen Refahyol Hükümeti’nin seçimle görevden uzaklaştırılmamış olması Türkiye’de demokrasiye zarar verildiğinin göstergesidir. Bu anlamda güçlü veya kurumsallaşmış demokratik bir siyasal yaşamın büyük ölçüde asker-sivil ilişkilerinin seyrini olumlu yönden etkileyeceği ve böylece darbelerin meydana gelmesini neredeyse imkânsız hâle getireceği öne sürülebilir.

KAYNAKÇA

- 1961 Anayasası (1961, 9 Temmuz). <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> adresinden 09.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Ahmad, F. (2016). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Ologan Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçakaya, M. ve İlhan, K. (2021). Bürokrasi-Siyaset İlişkisi Bağlamında Başkanlık ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinin İncelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 589-624.
- Akın, K. (2000). *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Akpınar, H. (2001). *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Altaylı, F. (2009, 18 Temmuz). Ağlamayın, Biz De Andıçlandık. <https://fatihaltayli.com.tr/kose-yazilari/2009/07/18/aglamayin-biz-de-andiclandik> adresinden 29.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Altıntaş, H. (2003). Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 5, 1-31. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1123260>

- Aydın, M. (2012). Darbecilikte Son Perde: 28 Şubat. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat Cilt III: Ne Değişti?* (ss. 57-75). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Aydilek, E. (2019). Türk Siyasal Hayatında Bürokrasi-Siyaset İlişkisi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3, 57-72.
- Balcı, M. (2000). *MGK ve Demokrasi: Hukuk, Ordu, Siyaset*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Bayramoğlu, A. (2007). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birand, M. A. ve Yıldız, R. (2012). *Son Darbe 28 Şubat*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınevi.
- Bölügeray, N. (1999). *28 Şubat Süreci-I (Süreç)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ceylan, N. (2012). Sivas'ta Yaşananlar Bir Senaryonun Yürürlüğe Konuşuydu. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 2* (ss. 81-95). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Cumhuriyet (2011, 28 Şubat). 28 Şubat'ın Üstünden 14 Yıl Geçti. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/225858/_28_Subat_in_ustunden_14_yil_gecti.html adresinden 15.06.2018 tarihinde alınmıştır.
- Cumhuriyet (t.y.). Gazete arşivi. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1997-02-28/0> adresinden 20.05.2024 tarihinde alınmıştır.
- Çetin, H. (2016). *Türk Siyasal Hayatında Krizler, Kahramanlar ve Hainler Siyasal Kaos ve 28 Şubat Dönemi: 1993-2003*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Demir, M. (2007, 9 Mart). Andıç Nedir? Nasıl Hazırlanır? <https://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/09/gnd122.html> adresinden 29.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Demirkol Özer, G. (2015). *Psikolojik Bir İşkence Metodu Olarak İkna Odaları*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Dilaveroğlu, E. (2012). *Sivil Toplum Kavramı Çerçevesinde 28 Şubat Süreci ve TÜSİAD'ın Sürece Bakışı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eğitim-Bir-Sen (2014). *Rakamlarla 28 Şubat Raporu*. Ankara.
- Erdem, A. R. (2005). Üniversitenin Var Oluş Nedeni (Üniversitenin Misyonu). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(17), 75-86.
- Erdoğan, M. (2012). *28 Şubat Günlüğü Postmodern Darbenin Anatomisi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Göle, N. (2011). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gür, B. S. ve Çelik, Z. (2011). YÖK'ün 30 Yılı. https://file.setav.org/Files/Pdf/20121126134636_setav-seta-yokun_30_yili.pdf adresinden 13.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Gürkan, H. (2011). *28 Şubat Sürecinin Türk Eğitim Sistemine Etkileri ve İktidar-Muhalefet Partilerinin Tutumu*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gürses, E. (2009). *Türk Siyasal Hayatında Milli Güvenlik Kurulu'nun Yeri: 28 Şubat Örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Gürses, E. (2012). *28 Şubat Demokrasi Ters Şeritte*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Güzel, H. C. (2012). 28 Şubat'a Dair. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat Cilt III: Ne Değişti?* (ss. 105-120). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hürriyet (t.y.). Gazete arşivi. <https://www.gastearsivi.com/ara/h%C3%BCriyet> adresinden 20.05.2024 tarihinde alınmıştır.
- Işık, M. (2018). *28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, M. (2023a). *Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci: Kavramlar, Olaylar, Aktörler*. Gaziantep: Özgür Publications. <https://www.ozguryayinlari.com/site> adresinden 10.05.2024 tarihinde alınmıştır. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub205>.
- Işık, M. (2023b). Türkiye'de Yargının Siyasallaşması: 28 Şubat Süreci Örneği. *Astana 2. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye.
- İflazoğlu Saban, A. ve Saban, A. (2016). Üniversitenin Kuruluş ve Öğretim Amacı Ne Olmalıdır? Bir Analiz Çalışması. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 43-53.
- İnce, D. (2014). 28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruyet Restorasyonu. *İlef Dergisi*, 1(1), 57-87.
- Kazan, Ş. (2000). *Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat*. Ankara: Keşif Yayınları.
- Kazan, Ş. (2014). *28 Şubat: Postmodern Bir Darbenin Anatomisi*. T. Çetinkaya (Ed.). Ankara: MGV Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2001). *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2014). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Milliyet (2011, Aralık). Artık Katsayı Yok. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/artik-katsayi-yok-1469920> adresinden 13.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Milliyet (t.y.). Gazete arşivi. <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> adresinden 20.05.2024 tarihinde alınmıştır.
- Nohutçu, A. (2012). *Kamu Yönetimi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

- NTV (2009, 20 Temmuz). YÖK Katsayı Uygulamasını Kaldırdı. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/yok-katsayi-uygulamasini-kaldirdi,ywcOPJKV7ESa6iJsaP4pcw> adresinden 13.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Öcal, B. (2009). 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1/4.
- Özgan, A. (2008). *28 Şubat Sürecinin Siyasal Açından Neden ve Sonuçları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, S. (2013). *Belgelerle 28 Şubat Düünden Bugüne*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Petek, R. (2007). 28 Şubat'ın Hukuk Dünyasına Yansımaları. *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi* (ss. 108-116). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Sabah (t.y.). Gazete arşivi. <https://egazete.sabah.com.tr/> adresinden 20.05.2024 tarihinde alınmıştır.
- Sezen, S. (2000). Milli Güvenlik Kurulu Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(4), 63-83.
- Sobacı, M. Z. (2016). Bürokrasi Üzerine Yeniden Düşünmek. *Kriter*, 1(5). <https://kriterdergi.com/dosya/burokrasi-uzerine-yeniden-dusunmek> adresinden 11.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Şeker, M. (2006, 11 Mayıs). Kırk Soruda Andıç Olayı. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmet-seker/kirk-soruda-andic-olayi-612> adresinden 29.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tunç, H. (1998). Türkiye'de Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Tepkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(1-2), 125-164.
- Türk Dil Kurumu (2023). Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/?q=darbe&aranan=> adresinden 30.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Adalet Akademisi (2020). Türk Adalet Sistemi. <https://taa.gov.tr/yuklenenler/dosyalar/f29b2a4b-ce9d-482d-ae66-97a6864ca7eb-turk-yargi-sistemi-brosur-son-28.08.2020-tr1.pdf> adresinden 09.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı (T.Y.). Türk Adalet Sistemi. <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/Dergi/13052022095441T%C3%BCrk%20Adalet%20Sistemi.pdf> adresinden 09.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, 9 Kasım). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> adresinden 09.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). İnsan Hakları Bağlamında 28 Şubat Darbesi Raporu. Mrk Baskı ve Tanıtım Hizmetleri.

Türköne, M. (2011). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Tüylü, Ö. S. (2012). *Türkiye’de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Adalet ve Kalkınma Partisi Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yeni Şafak (2018, 1 Mart). Hafızalardaki Kara Leke 28 Şubat. <https://www.yenisafak.com/gundem/hafizalardaki-kara-leke-28-subat-3164536> adresinden 15.06.2018 tarihinde alınmıştır.

Yılmaz, N. (2012). Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat. A. Babacan (Ed.), *Bin Yılın Sonu: 28 Şubat Süreklilik ve Kopuş* (ss. 211-237). İstanbul: Pınar Yayınları.

Yükseköğretim Kanunu (1981, 4 Kasım). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf> adresinden 13.03.2024 tarihinde alınmıştır.